

Revista de Cultures Medievales

Núm. 20 (Tardor 2022), 97-104 | ISSN 2014-7023

Ressenyes

doi: 10.1344/Svmma2022.20.7

JUNCOSA BONET, Eduard, JORDÀ FERNÁNDEZ, Antoni, 2022

Margarida de Prades: regnat breu, vida intensa

Tarragona: URV-UB.

Ressenya de TERESA VINYOLES VIDAL. IRCVM - Universitat de Barcelona

Parlem d'un llibre i d'una dona; un llibre que és el resultat, revisat i ampliat, de les jornades celebrades a Prades l'agost del 2018 i del 2019, on es recull i relata l'atzarosa vida de Margarida de Prades, la darrera reina del casal de Barcelona.

Es tracta d'una obra coordinada pels professors Eduard Juncosa Bonet i Antoni Jordà Fernández, en la qual hi han treballat, investigat, escrit: el mateix Eduard Juncosa, Vicent Baydal, Jacobo Vidal, Marina Navàs, Alejandro Martínez, Stefano Cingolani, Abel Soler, Teresa Forcades i Sophie Hirel-Wouts.

Ens trobem davant d'una obra col·lectiva, ben coordinada, i amb una curiosa selecció de temes. Es fa primer un repàs al context polític en què visqué la reina Margarida (cap. 1 i 2): la situació del país i del comtat de les Muntanyes de Prades, nom preciós que donen a aquestes terres els textos de l'època. Segueix el context cultural (cap. 3 i 4): l'art, la literatura i la música del seu temps, el luxe i el refinament de la cort. Després s'entra en l'anàlisi de les etapes de la vida de Margarida: l'entorn familiar i l'educació (cap. 5), la reina consort (cap. 6), la reina vídua i el seu casament secret (cap. 7), la interessant biografia del fill amagat (cap. 8), els darrers anys com a monja (cap. 9). Finalment, s'aborda l'estudi de les seves pròpies cartes (cap. 10), una d'elles autògrafa, desconeguda fins ara, la qual es presenta com a epíleg del conjunt.

Podem destacar moltes coses d'aquest llibre; sincerament, he de dir que m'ha agradat. És un text ben documentat, amb una acurada presentació i unes il·lustracions interessants i molt ben triades. Jo, en primer lloc, voldria referir-me a la cerca i l'estudi de les fonts. Estem davant d'una obra que és una magnífica lliçó d'història, de metodologia històrica. Els autors i autores han buscat amb diligència

els documents i han establert un fluid diàleg amb les fonts. Han dut a terme la recerca en catorze arxius i en els fons històrics de diverses biblioteques. Val a dir que no deixa de meravellar-me la riquesa de les nostres fonts documentals.

Penso, i podeu pensar vosaltres, què he d'afegir jo a aquest text elaborat per estudiosos que han investigat en profunditat i durant anys la figura i l'entorn de la reina Margarida des d'òptiques diverses. Jo, si em permeteu, me la miraré des de la visió de la història de les dones.

Margarida, òrfena de pare, va ser educada en un entorn femení: la mare, l'àvia (que era ni més ni menys que Sança Ximenis d'Arenós, a qui Eiximenis va dedicar el *Llibre de les dones*), i la reina Maria de Luna, serien les seves mestres i referents. Passa personalment per diferents estats que ens apropen a diversos moments de la vida de les dones: nena, donzella, casada, vídua, amant, mare, monja...

Aquesta obra atorga de nou a Margarida de Prades un lloc a la història. El Romanticisme i la Renaixença en van fer un personatge de llegenda, la historiografia quasi l'ha ignorada. Tot i la rica realitat que ens mostren els documents, en parlar de Margarida de Prades, no podem oblidar la imatge idíl·lica que oferí d'ella la poesia. Margarida apareix com a representant de la Poesia o de l'Amor: ella va forjar-se una imatge pública, la poesia hi va jugar un paper fonamental per tal de mantenir el seu estatus de reina vídua, culpable de no haver engendrat un hereu, d'haver donat suport el papa Luna, d'haver estat blasmada per Vicent Ferrer a les Vistes de Perpinyà, d'haver realitzat un matrimoni clandestí, d'haver tingut un fill secret. La reputació cantada pels poetes podia contrarestar les màcules del seu expedient.

El seu «poder de seducció cortesa» ens ha llegat versos en alemany, en castellà i alguns dels més bells de la literatura catalana de tots els temps. Jordi de Sant Jordi, Arnau March, Lluís Icard o Arnau d'Erill, el tirolès Oswald von Wolkenstein, l'aragonès Pedro de Santa Fe, o el castellà Marquès de Santillana cantaren la seva bellesa.

Amb aquest llibre s'ha aprofundit en la seva biografia, s'ha pogut sentir la seva veu, s'han aclarit dubtes, i, per damunt de la llegenda, s'han descobert realitats. És interessant veure com els autors i autores teixeixen la vida de Margarida, com si fos una punta al coixí: l'entorn en què va viure, el luxe i la precarietat a la vegada; com se segueix l'itinerari de la seva viduïtat; la seva història d'amor amb Joan de Vilarrugat; la vida quasi novel·lesca del seu fill secret... Podem llegir com sonen els poemes que li van dedicar. Podem veure la xarxa de relacions polítiques i privades per mitjà de les seves cartes. Fins i tot podem veure la seva lletra en una carta autògrafa.

Us recomano la lectura del llibre, es diuen tantes coses documentades en profunditat! No deixeu de llegir també les notes a peu de plana. Jo he volgut insistir en el context femení de Margarida, des l'educació entre dones, fins als darrers moments de la seva vida en una comunitat de monges, envoltada, doncs, de dones...

Certament, a la vida, a la història, hi ha homes i dones. Margarida es va casar amb el rei Martí, podríem dir que per un deure polític, i havia de donar al país un hereu, que no va tenir. Després, la seva vida va ser un cant a la llibertat femenina,

va deixar que els poetes cantessin la imatge que ella mateixa va forjar-se i que volia mostrar públicament. Com moltes altres vídues –penso en Cristina de Pizan, per exemple–, va haver de defensar els seus drets, i ho va fer; es va casar per amor, clandestinament, com ho van fer altres dones del seu temps; va ser mare d'un fill i va decidir no exercir la seva maternitat. A la mort de l'amant, va optar per entrar en el claustre –i això em fa pensar en la vida d'Heloïssa–; podem dir que és un darrer acte de llibertat. Al convent, les dones podien aconseguir un grau de formació, d'autoritat, i encara que pugui semblar paradoxal, de llibertat, que sovint era difícil trobar fora.

En temps de Margarida, tot i la misogínia que treia el seu cap, encara es respirava la civilització cortesa: una refinada cultura que cantava la força positiva de l'amor i en el centre de la qual hi havia la dona noble, la seva llibertat de decidir i d'estimar. En aquest sentit, acabaria amb una frase de l'escriptor anglès Geoffrey Chaucer (mort el 1400) “Les dones per pròpia naturalesa desitgen la llibertat, no volen ser tractades com esclaves, el mateix passa amb els homes, si no m'equivoco”. La llibertat femenina quedava limitada per les lleis, els costums i la moral; però en alguns moments de l'Edat Mitjana hi va haver dones, com Margarida de Prades, que van proclamar la seva llibertat.

SABATÉ, Flocel, 2021

La pena de mort a la Catalunya baixmedieval

Barcelona: Editorial Base.

Ressenya de SERGI REXACH CAMPS. Universitat de Barcelona

«Castigar e corregir aquestes males obres qui·s són seguides, en tal manera que serà pena a aquells qui han delinquit e terror e exempli als altres» (p. 220-221). Des dels orígens de la societat, l'aparició d'individus considerats disruptors de l'ordre establert i com fer-hi front és una preocupació pel poder, el qual ha actuat de maneres diverses.

Després de dècades de recerca en el camp del poder i la societat medieval, i com a resultat de la participació en seminaris i congressos dedicats a la pena de mort i els mecanismes del poder per castigar les conductes erràtiques, Flocel Sabaté, catedràtic d'Història Medieval a la Universitat de Lleida, ens brinda aquesta extraordinària obra, *La pena de mort a la Catalunya baixmedieval*, sobre la pena de mort en la societat baixmedieval catalana. Tanmateix, estem davant de l'edició en català, actualitzada i ampliada, del seu llibre *The Death Penalty in Late-Medieval Catalonia: Evidence and significations*, publicat l'any 2019 per l'editorial Routledge.

És important fer notar al lector l'excepcionalitat de l'obra, que destaca per tractar el tema de la pena de mort des d'una perspectiva polièdrica, principalment des de la societat i el poder. Així, aquesta monografia trenca amb la línia historiogràfica fins el moment, segons la qual s'abordava la mateixa temàtica des d'una perspectiva quantitativa, esdevenint un compendi de dades, o d'història jurídica i del dret.

A la introducció de l'obra, l'autor ens mostra una realitat on la pena de mort està completament integrada dins la quotidianitat, no només medieval, sinó del que coneixem com l'Antic Règim. De la mateixa manera, introdueix les bases de la força i significació d'aquesta pràctica dins la societat medieval. És interessant també el viatge cronològic que es fa de la pena capital des de l'edat mitjana fins a l'actualitat, on aquesta pràctica encara és totalment vigent en països occidentals com els Estats Units.

Pel que fa a l'estructura del llibre, al llarg dels seus disset capítols, essent el primer la introducció, l'autor recorre de manera esplèndida i dinàmica per tots els factors que intervenen en la pràctica de la pena de mort, els quals podríem dividir en tres grans blocs: un primer referent al poder i a les diferents jurisdiccions, un segon amb la quotidianitat social de la pena de mort i l'espectacle que n'esdevé i, finalment, un tercer dedicat a la Guerra Civil catalana.

Si entrem amb més detall en cadascun d'aquests blocs seguint els capítols que l'autor ens presenta al llibre, en el segon capítol detalla l'escenari del poder i la justícia altmedieval, amb una sobirania carolíngia basada en l'aplicació de la penalització, i com l'esfondrament d'aquest comportà la fragmentació del poder. Així entrem al tercer capítol, amb l'establiment de la societat feudal i el dret romà, on

la justícia era indicador de poder. És en aquest context, a partir del segle XI, que el comte de Barcelona lluita per aconseguir la sobirania. En el quart capítol, Flocel Sabaté ens parla de les forques i del seu simbolisme en un territori d'alta complexitat i fragmentació jurisdiccional. Aquestes començaren a proliferar en tot el territori, ja que s'utilitzaven per marcar els límits físics dels dominis jurisdiccionals. D'aquesta manera, les forques podien tenir una doble funció, ostentació del poder si eren permanents o invocar el terror i garantir l'ordre social si eren temporals. Per acabar amb els capítols dedicats al poder, del cinquè al setè capítol, es parla de la pena de mort en diferents jurisdiccions (reial, baronial, municipal) i de la constant preocupació del comte de Barcelona per mantenir la preeminència en un territori jurisdiccionalment cada cop més fraccionat. Acabant aquest bloc, en el capítol vuitè, ens parla de la pena de mort en la jurisdicció ordinària, i com cada vegada més es recorria a les mateixes eines legals per aplicar la pena capital.

Arribats als capítols que tracten la pena de mort des de la perspectiva de la societat i la seva quotidianitat, al novè es tracten els diferents delictes mereixedors de l'aplicació de la pena capital (desordres públics, homosexualitat masculina, pirateria, falsificació de moneda, assassinat...). No obstant, l'execució de la pena, tal i com ho planteja l'autor, varia en relació al delicte comès (foguera, forca, decapitació...). A continuació, del desè al catorzè capítol, es parla de l'aplicació de la pena capital i com, a través del ritual i escenificació que comporta, esdevé un espectacle públic amb una clara funció allisonadora per a l'espectador, «Perquè a ella sie càstich e ha altres semblants atemptats en exemple» (p. 265). Un cop realitzat l'acte, el cadàver de l'ajusticiat podia quedar exhibit, sigui penjat o esquarterat, amb un objectiu clarament intimidatori envers la població que l'observava, tal i com apuntava Pere el Cerimoniós: «Perversorum exemplo debent cunctorum oculis publice subjacere» (p. 301). En aquest moment d'aplicació de la pena capital és interessant la dedicació del capítol tretze a la Inquisició, garant de l'ordre diví; i del capítol catorze dedicat a l'alteritat dins la societat medieval. Els capítols quinze i setze estan dedicats a la perspectiva més social de la pena de mort. El primer s'endinsa en la mentalitat de la pena capital, com el gaudi de la població en la participació en les execucions públiques instaura aquesta pràctica en la quotidianitat social. Mostra d'aquesta quotidianitat és l'aparició de la pràctica de la pena capital i la participació de la població en la literatura, qüestió tractada àmpliament en el capítol. L'últim, el setzè, tracta l'ús de la pena de mort, la seva execució i cerimonial en la consolidació del poder, gràcies a l'ostentació del *merum imperium*, i alhora per la cohesió social, ja que l'espectador és present en el restabliment de l'ordre trencat i la reconciliació amb Déu.

Finalment, el llibre tanca amb un dissetè capítol dedicat a la pena de mort a la fi de l'edat mitjana, principalment durant la Guerra Civil Catalana, moment en què esdevé una estratègia de legitimisme i ostentació de poder, però també una eina per eliminar l'adversari polític.

Cal destacar que l'excel·lència i dinamisme de l'obra no només recau en el contingut i com s'expressa, sinó també en l'ampli treball de les fonts que permet a l'autor acompanyar el text de casos concrets de tot el territori. Així mateix, interessants són les imatges que acompanyen el text, on es veuen diferents representacions de la pena de mort. En definitiva, es tracta d'una monografia que enfoca la pena de mort des d'una perspectiva social que, com ens té acostumats Flocel Sabaté, esdevé una obra de referència dins la historiografia, i d'aquesta manera, bibliografia indispensable per l'historiador interessat en la pena capital i la seva execució.

BADIA, Lola (traducció i postfaci), 2022

Galvany i el Cavaller Verd

Barcelona: Cal Carré. Editorial Artesana (Llibrets, 2).

Ressenya d'ENRIC CASAS REIG. IRCVM - Universitat de Barcelona

L'editorial Cal Carré ens ofereix la possibilitat de llegir *Sir Gawain and the Green Knight* en català gràcies a la traducció de Lola Badia. *Galvany i el Cavaller Verd* es tracta d'una poesia narrativa de temàtica artúrica, d'autoria anònima, escrita a finals del segle XIV en un dialecte septentrional de l'anglès mitjà, que conservem en un únic manuscrit de la British Library (Col·lecció Cotton, Nero AX) on també es troben dues poesies anònimes més.

Aquest text consta de diverses edicions crítiques, reedicions modernitzades, assajos i estudis acadèmics, a part d'haver estat traduït a diverses llengües, entre les quals la castellana (TORRES OLIVER, Francisco; introducció de CUENCA, Luis Alberto de; epíleg de F. J. STUART, Jacobo, 1982. *Sir Gawain y el Caballero verde*, Madrid: Siruela). Però faltava una traducció al català, mancança que Lola Badia esmena amb aquesta versió en prosa catalana destinada a un públic general i que, per aprofundir més en la matèria, consta d'un postfaci on s'aporten algunes dades. Per tant, no ens trobem davant d'un volum rigorosament dirigit a un àmbit acadèmic o especialista, sinó d'una amena traducció fàcil de digerir amb un comentari final que contextualitza la història.

Aquesta composició es va convertir en un clàssic de les lletres angleses d'ençà que J. R. R. TOLKIEN la va rescatar de l'oblit en el seu assaig *The Monsters and the Critics and Other Essays* (edició de TOLKIEN, Christopher, 1983. Londres: George Allen & Unwin). De fet, Lola Badia es basa en la traducció comentada i anotada del mateix Tolkien: *Sir Gawain and the Green Knight* (edició de TOLKIEN, J. R. R.; GORDON, E. V; segona edició de DAVIS, Norman, 1925 [reedició de 1927]. Oxford: Clarendon Press), encara que reconeix haver utilitzat també la versió anglesa en vers de J. B. TRAPP publicada a *The Oxford Anthology of English Literature. Volume I: Medieval English Literature* (1973. Oxford: Oxford University Press, pp. 284-348).

Si una traducció ja de per si implica una reelaboració que allunya al lector del text original, aquesta narració artúrica, a més a més, és redactada en un vers que Lola Badia ha prosificat en català, fet que implica una irremeiable pèrdua del sentit de l'original. Tot i això, Badia no empra un vocabulari arcaic ni intenta mantenir els artificis mètrics de l'extraordinari poeta anònim amb cultismes o construccions gramaticals estranyes, perquè es perdria la raó de ser d'aquesta traducció, que no és cap altre que ser factible de llegir per a qualsevol lector. Però, en un intent d'establir una certa connexió amb el text del manuscrit del segle XIV, Lola Badia sí que manté la numeració de les cent-una estrofes i la divisió del poema en quatre parts.

Aquesta decisió es tracta de tot un encert, tenint en compte que la divisió en estrofes de la composició estructura la seqüència narrativa d'un text molt complex que

combina diversos registres (entre ells l'oral), acció i descripció, abundants diàlegs i profundes observacions psicològiques, artificis lírics i discursos morals, tot això amb un impressionant grau de detallisme (que fins i tot aconsegueix fer versemblants els elements més meravellosos que apareixen en el relat). En l'original, cada estrofa està construïda mitjançant una seqüència central variable de versificació al·literativa que culmina en quartetes de pentasíl·labs rimats que serveixen per a cloure l'estrofa. Lola Badia també ha volgut picar l'ullet al poeta anglès intentant marcar aquesta peculiaritat de l'acabament de les estrofes mitjançant un punt i a part.

Pel que fa al postfaci, trobarem un comentari que aprofundeix en alguns aspectes del poema. En primer lloc, Badia destaca l'esplèndida i anglesa cort artúrica que se'ns presenta, allunyada de les trifulgues palatines del *roman* francès en prosa. A continuació, es posa de manifest la complexitat del personatge de Galvany: un perfecte cavaller que llueix amb orgull l'estrella del pentangle en l'escut, símbol de les seves virtuts (guerreres i religioses), capaç d'esquivar cortesament les insinuacions amoroses de l'esposa del senyor que l'ha acollit tot mantenint intacta la seva castedat, però cometent, al final de tot, una petita falta que posarà de manifest la seva imperfecció. D'aquesta manera, Lola Badia exemplifica la connexió entre el Galvany artúric i el Frodo Baggins tolkienà. Finalment, es remarquen equivalències entre aquesta composició anglesa i el poema narratiu català de *La faula* de Guillem de Torroella, l'*Inferno* de Dante i el Cuchulain de la literatura irlandesa, on també trobem present el motiu folklòric de la decapitació.

Lola Badia certifica que ens trobem davant d'una peça literària única, una obra mestra inquietant per les incerteses que envolten al seu enigmàtic creador, un autèntic clàssic medieval connectat amb la literatura del seu temps i que, a la vegada, mitjançant la verdor de l'antagonista i la seva esfereïdora Capella Verda també és evocador d'antigues creences ancestrals. Tot això justifica sobradament aquesta traducció al català que ja podem gaudir.